

פרשת מסעי: האם צריך לומר תפילת הדרך בכביש בו יש מכוניות

פתיחה

בפרשת מסעי, מפרטת התורה את מסעות בני ישראל במדבר, ארבעים ושניים מסעות סך הכל. מדוע ראתה התורה צורך לפרט את מסעי בני ישראל במדבר? נאמרו בכך מספר פירושים בראשונים:

א. **הרמב"ן** (לג, א) הביא את פירושו של **הרמב"ם** במורה נבוכים (ג, ג) שנימק, שהתורה פירטה את המסעות כדי להראות שבני ישראל היו רחוקים ממקום יישוב במהלך מסעם במדבר, וכך לא יהיה אפשר לתלות את סיבת הישרדותם בטענות שהיה להם מקורות אוכל ומים. הסיבה שעם ישראל הצליח לשרוד במדבר הייתה אך ורק בגלל ניסים - וכך מוכח מהמסעות, ובלשונו:

"והוסיף הרב במורה הנבוכים (ג, ג) תועלת בידיעתם, כי הניסים והאותות הנעשות היו אמיתיות לכל רואיהם, אך בעתיד לא יאמינו השומעים בהם, ויחשבו כי עמידתם במדבר הזה היה קרוב מן הישוב מקום אשר בני אדם שם. על כן הרחיק מליבות בני אדם המחשבות האלה, וחזק אלה האותות כולם בזיכרון המסעות, כדי שיראו אותם הדורות הבאים וידעו האותות הגדולות איך עמדו בני אדם במקומות ההם ארבעים שנה."

ב. **הספורנו** (שם) בפירוש אחר הסביר, שמטרת התורה להודיע על זכותו של עם ישראל שהלך אחרי הקב"ה במדבר. נראה שהקושי היותר גדול בהליכה במדבר הוא לא עצם ההליכה, אלא העראיות. עם ישראל חי במצב של אי ודאות מתי נוסעים ומתי עוצרים, שהרי כל בוקר ייתכן והענן יעלה ויהיה צורך לקפל את האהלים ולהמשיך במסע.

בעקבות מסעות בני ישראל במדבר, נעסוק השבוע בדיני תפילת הדרך, ובעיקר בשאלות: האם בכל נסיעה יש לומר תפילת הדרך, מה דינה של נסיעה בתוך העיר, והאם בזמנינו שבמהלך הנסיעה חולפים ליד מקומות יישוב ויש מכוניות צריך לומר תפילת הדרך. כדי לענות על שאלות אלו, יש לפתוח במספר דינים הקשורים לתפילת הדרך.

מתי יש לומר תפילת הדרך

המקור לתפילת הדרך, מופיע בדברי הגמרא במסכת ברכות (כט ע"ב). הגמרא מביאה בשם אליהו הנביא, שלפני שאדם מתכוון לצאת לדרך עליו להימלך בקונו, דהיינו להתפלל תפילת הדרך, ורק אז לצאת. עוד ממשיכה הגמרא ושואלת, עד מתי יש להתפלל תפילת הדרך, ומשיבה: 'עד פרסה'. נחלקו הראשונים בביאור דברי הגמרא:

א. **רש"י** (ד"ה עד) הבין שכוונת הגמרא לומר, שרק בפרסה הראשונה לנסיעה יש לברך תפילת הדרך, אבל לאחר מכן אין לברך גם אם נותרה עוד דרך ארוכה. הרא"ש (ד, יח) תמה על שיטתו, שהרי אם יש לאדם עוד נסיעה של עשרות קילומטרים, מדוע שלא יאמר תפילת הדרך אפילו באמצע הדרך בגלל הסכנות העלולות להיות?!

תירוצו ראשון: **הפני יהושע** (ד"ה בגמרא) יישב את דברי רש"י, על פי דברי הגמרא בעירובין (סו ע"א). הגמרא בעירובין כותבת, שאחרי נסיעה ארוכה אין להתפלל, מכיון שאין דעתו של אדם מיושבת עליו. אומר הפני יהושע, שהוא הדין בתפילת הדרך לדעת רש"י - רק בתחילת הנסיעה אפשר להתפלל, מכיון שרק אז דעתו של הנוסע מיושבת עליו, ובלשונו:

"וכבר הקשו כל המפרשים על רש"י, דמה סברא יש דלאחר שהלך פרסה לא יתפלל עוד תפילת הדרך אף שבדעתו לילך עוד כמה פרסאות. ונראה ליישב, דהא אמרינן להדיא (עירובין סו) דהבא מן הדרך אל יתפלל לפי שאין דעתו מיושבת עליו, אם כן כל שכן הכא כיוון שכבר הוחזק בדרך ורוצה להפליג עוד בדרך, שאין דעתו מיושבת עליו ומשום כך אין לו להתפלל."

תירוצו שני: אפשרות נוספת ליישב את שיטת רש"י מופיעה **במאירי** (ד"ה כל היוצא). לדעתו מטרת תפילת הדרך כפי שכותבת הגמרא היא, 'להימלך בקונו', דהיינו לבקש רשות מהקב"ה לפני היציאה. ממילא כאשר אדם כבר יצא לדרכו מבלי להתפלל ולבקש רשות, אין טעם לבקש באמצע הדרך.

ב. למרות ההסברים השונים, רוב הפוסקים ובניהם **הלכות גדולות** (רש"י שם), **הרא"ש** (שם) ו**רבינו יונה** (כ ע"ב בדה"ר) חלקו על רש"י ופירשו אחרת את דברי הגמרא. לשיטתם כאשר הגמרא אומרת שתפילת הדרך עד פרסה, כוונתה לומר שרק אם נוסעים פרק זמן של לפחות פרסה יש לומר תפילת הדרך. בנסיעה קצרה יותר אין כל כך סכנות, ולכן אין עניין להתפלל (ועיין הערה¹).

להלכה

להלכה פסק **השולחן ערוך** (או"ח קי, ז) כדעת רוב הראשונים, שרק על נסיעה של פרסה ויותר יש לומר תפילת הדרך, ואפשר לומר את התפילה במהלך כל הנסיעה, ולא דווקא בפרסה הראשונה (ובלבד שיישאר לו עוד פרסה לנסוע). **הרמ"א** (שם) הוסיף, שלכתחילה טוב לומר את תפילת הדרך דווקא בפרסה הראשונה, כדי לצאת לחשוש לשיטת רש"י.

מכיוון שאומרים תפילת הדרך בגלל הסכנות, הביא **המשנה ברורה** (שם, כט) בשם האחרונים שדייקו בדברי שולחן ערוך, שאין לומר את תפילת הדרך בתוך העיר ממש, שהרי שם אין סכנות מצויות, אלא רק מחוץ לעיר. אמנם **הט"ז** (שם, ז) חלק וסבר שאפשר לומר בתוך העיר, אבל רוב הפוסקים חולקים על דבריו (ובדיעבד מי שאמר בעיר לא יאמר שוב).

שיעור פרסה

אם כן, על מנת להתפלל תפילת הדרך יש לנסוע לפחות שיעור פרסה. נחלקו הפוסקים בשאלה, האם הכוונה למרחק פרסה 4 ק"מ, או לשיעור זמן של הליכת פרסה (שבעים ושתיים דקות). אם מדובר במרחק, אז מדובר במרחק קטן ברכב, ובימינו כמעט בכל נסיעה יש לברך תפילת הדרך. לעומת זאת אם מדובר בשיעור נסיעה, רק על נסיעה של שבעים ושתיים דקות יש לברך:

¹ בניגוד לשאר הפוסקים **הרמב"ם** השמיט את דיני תפילת הדרך מהלכותיו, ונאמרו מספר אפשרויות מדוע (עיין בבית יוסף ס' קי). פירוש מסתבר הביא **הרב אשר וייס** (תפילת הדרך תשע"ח), שיתכן ולדעת הרמב"ם תפילת הדרך אינה חובה גמורה, אלא מידת חסידות (אותם הוא נוהג להשמיט מהלכותיו), שהרי בעל המימרא בגמרא הוא אליהו הנביא ולא תנא או אמורא.

א. קבוצה ראשונה הכוללת את **האליה רבה** (ק', טו), **המשנה ברורה** (שם, ל) ו**הגרש"ז אויערבך** (מנחת שלמה ב, ס) סוברת, שמתחייבים בתפילת הדרך כבר כאשר נוסעים ארבעה קילומטרים. סברתם מבוססת על כך, שהתפילה היא משום סכנה, לכן אין משמעות לשיעור הזמן בו נוסעים, אלא לריחוק מהעיר.

ראייה לדבריהם הביאו מהגמרא במסכת פסחים (צד ע"א) הכותבת, שגם אם אדם יכול להגיע לבית המקדש להקרבת קרבן פסח רק באמצעות סוס ולא ברגל, אף על פי כן הוא נחשב 'בדרך רחוקה' ופטור מלהתאמץ ולבוא להקריב קרבן פסח - מוכח מדברי הגמרא, שאת המרחק משערים בהליכה רגלית, ולא באמצעי כלי תחבורה כמו סוס או רכב. ובלשון המשנה ברורה:

"ואין לאומרה אלא אם כן יש לו לילך פרסה: שפחות מפרסה בקרוב לעיר אינו מקום סכנה מן הסתם, אם לא שמוחזק לו באותו מקום שהוא מקום סכנה אז יש לברך תפילת הדרך בכל גווני. ואין חילוק בין הולך בספינה להולך ביבשה, ולפי זה גם הנוסע על מסילת הברזל יש לו לברך תפילת הדרך אפילו אם נוסע רק פרסה."

ב. קבוצה שניה, הכוללת בעיקר פוסקים ספרדים כמו **הרב עובדיה** (יביע אומר או"ח א, טו) ו**הרב אליהו** (מאמר מרדכי י"ד ב, כה) סברו, שמכיוון שיש ספק בדבר, יש לומר תפילת הדרך בשם ומלכות רק לאחר נסיעה של פרסה (72 דקות). יש להוסיף, שאם אדם נוסע בשתי נסיעות שיעור זמן של פרסה עליו לברך, ובתנאי שהנסיעות הן באותו היום.

את הראיה ממסכת פסחים שהביאו הפוסקים הנ"ל דחו, שדווקא שם, שהתורה הביאה פסוק מיוחד ללמד שמחשבים את הדרך באמצעות הליכה רגלית, יש למדוד כך, אבל בכל מקום אחר בו התורה לא הביאה פסוק ללמוד דין זה - מחשבים גם את האפשרות להגיע בסוסים או באמצעים אחרים.

תפילת הדרך בזמן הזה

על בסיס מה שראינו עד כה יש לבחון האם יש לומר תפילת הדרך בזמן הזה, כאשר הספק מתעורר בעקבות מצב הדרכים. בעבר כאשר אדם היה יוצא לדרך, זו הייתה מסוכנת ומרוחקת והסכנה היתה משודדים וכדומה. בזמן הזה בדרך כלל ישנן מכוניות רבות על הכביש והסכנה הנזכרת פחותה:

א. **הרב שטרנבוך** (תשובות והנהגות א, קצט) **הרב וואזנר** (שבט הלוי י, כא) ו**הרב עובדיה** (שם) פסקו, שגם בזמן הזה יש לומר תפילת הדרך. בטעם הדבר נימק, שאמנם אין סכנה של שודדים, אבל ישנה סכנה של תאונות דרכים, וכאשר חז"ל תיקנו לומר תפילת הדרך - תיקנו אותה על כל סכנה שתהיה בדרכים.

עוד הוסיף הרב שטרנבוך בשם החזון איש, שהיה מקום גם לומר בתוך העיר תפילת הדרך, שהרי גם שם יש סכנה בגלל התאונות, אלא שנהגו בעקבות חז"ל (שפסקו שיש לומר מחוץ לעיר, שכן החשש היה משודדים) לברך רק מחוץ לעיר ולכן אין לשנות, ובלשון:

"ראוי ליזהר בתפלת הדרך ובפרט בזמנינו שמצוי מכוניות עם נהגים שאינם זהירים, ואפילו אם הוא זהיר הלוא אם השני לא זהיר עלול להיות מעורב בהתנגשות עד פציעה או הריגה, ולכן שמעתי בשם רבינו החזו"א שראוי היה היום לברך תפלת הדרך אפילו נוסע בעיר, אלא שלא נוכל לשנות מאבותינו שלא התפללו אלא כמו שתיקנו חז"ל כשיוצא מהעיר."

ב. דעה חולקת מופיעה **באור לציון** (ח"ב, ז, כז) שפסק, שאם נוסעים בכבישים בהם יש רכבים נוספים, צריך לומר תפילת הדרך ללא שם ומלכות, מכיוון שהכביש נחשב כסוג של מקום יישוב. רק במקרים מיוחדים, כמו כבישים שיש בהם סכנה של מחבלים, או שאין בהם מכוניות ואז זה נחשב כדרך המרוחקת מיישוב - יש לומר בברכה (ועיין במנחת שלמה ב, ס).

כנגד טענת הרב שטרנבוך והרב עובדיה יוסף שיש כיום תאונות דרכים טען, שכאשר חז"ל תיקנו לומר תפילת הדרך הם קבעו שהקריטריון הוא האם מדובר במקום יישוב, והאם יש שודדים, כך שתאונות דרכים לא מהוות מדד לחיוב הברכה.

ברכה סמוכה

שאלה נוספת שדנו בה הפוסקים היא, מדוע שונה הנוסח של תפילת הדרך משאר הברכות. בדרך כלל כאשר מברכים ברכה, היא פותחת במילים 'ברוך אתה' וכפי שעולה מהגמרא במסכת ברכות ומנוסח הברכות ביום יום. תפילת הדרך לעומת זאת מתחילה במילים 'יהי רצון'. מדוע יש שינוי? נחלקו הראשונים:

א. דעה ראשונה בראשונים סוברת, שלמרות שתפילת הדרך מסתיימת במילים 'ברוך אתה ה', למעשה היא כלל אינה ברכה, אלא תפילה, ולכן היא נקראת '**תפילת הדרך**'. כך תירצו **התוספות** (פסחים קד ד"ה כל), וכך עולה מפסק **השולחן ערוך** (סימן קי) שמיקם את תפילת הדרך בהלכות תפילה ולא בהלכות ברכות.

ב. **המהר"ם מרוטנבורג** (הל' ברכות אות סב) חלק וסבר, שהסיבה שתפילת הדרך אינה פותחת בברוך היא, שהיא סמוכה לברכה אחרת, לדוגמא ברכות השחר, ובמקרים מעין אלו הברכה השנייה אינה פותחת בברוך. למרות שכפי שראינו השולחן ערוך פסק כדעת התוספות, הוא הביא גם את דברי המהר"ם ומשמע שלכתחילה יש לנהוג כך, וכך הבין **הילקוט יוסף** (שם, ח):

"מנהגו של רבינו מאיר מרוטנבורג כשהיה יוצא לדרך בבוקר היה אומר תפלת הדרך אחר יהי רצון, כדי להסמיכה לברכת הגומל חסדים טובים, ותהיה ברכה זו ברכה הסמוכה לחבירתה. ועל פי זה יש נוהגים להסמיק את תפלת הדרך לאיזו ברכה, כגון ברכת אשר יצר, או ברכה על דבר מאכל, אולם אין זה מעיקר ההלכה, אלא ממידת חסידות וזהירות בלבד."

ג. אפשרות שלישית לתרץ את הקושיה, מופיעה בדברי **הרשב"א** ו**בריטב"א** (פסחים שם). הם כתבו שאין כלל קושיה, ולא כל הברכות שתוקנו על ידי חז"ל פותחות בברוך. דוגמא נוספת לברכה כזו, היא א-להי נשמה, שגם מוגדרת כברכה ובכל זאת אינה פותחת בברוך (אם כי גם בה חלק מהפוסקים נקטו שכדאי לסומכה לברכת אשר יצר).

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה שיעוד אנשים יקראו...